

Pintér Lajos

Fehér zsebkendő

– *Ahogy tudom, nem kecskeméti vagy. Honnan származol, és hogyan kerültél a Forráshoz?*
– Szegeden születtem, de a család csongrádi, évszázadokra visszamenőleg csongrádi. Paraszti származásúak a nagyszüleim, földművelésből éltek. Az anyai nagyszüleim foglalkozása az érdekesebb. Ők bolgárkertészek voltak, primőr árut termeltek. Kevesebb földjük volt a szokásosnál, mert ezzel a korszerű termelési móddal elég jól megéltek, és szép városi házat is vettek. Kettős életmódot folytattak, télen bent laktak a városban, amikor a gazdaság leállt, és nyáron pedig tavasztól ősziig kint a tanyán, és én is itt gyerekeskedtem. Ez a Holt-Tisza partján volt, Csongrád-Nagyréten, és nagyon szép, nagyon romantikus gyermekkorom volt. Csongrád-Nagyréten szomszédos, karnyújtásnyira van Csépatól. A kecskeméti hírességek közül Orosz Laci bácsi¹ csépai származású. Tehát ővele majdnem földiek vagyunk, ezt föl is szoktuk emlegetni. Nem elsőgenerációs értelmiségi vagyok, mert édesanyám tanítónő volt. Ő Kiskunfélegyházán végzett a Tanítóképzőben, és 1945-től kezdődően tanított először odakint, ahol nagyszüleim éltek, majd bekerült a városba. Édesanyám a fél várost megtanította írni-olvasni, nagy tekintélyű személyisége volt a városnak. Én olyan 16 éves lehettem, amikor egy csongrádi újságosnál megláttam egy újonnan feltűnő folyóiratot, a Forrást. Úgyhogy autodidakta módon jutottam el a folyóiratomhoz, és előbb szerettem meg olvasóként, mint munkatársként. Egy egyszerű gimnazista voltam, és ahogy megláttam a Forrást, és ahogy egy 16 éves diák azt el tudja dönteni, éreztem, hogy friss, új hangot, szellemiséget hozott, bátor volt, bátrabbnak, szabadabbnak láttam, mint az általam addig ismert folyóiratokat. Ez 1968–69-ben volt, akkor 16–17 éves voltam. A csongrádi Batsányi-gimnáziumban érettségiztem, ahol a magyartanárom, bizonyos Fehér Ede arról volt nevezetes, hogy ő volt Szegeden a Horger-ügy koronatanúja.² Nagyszerű tanárszemélyiség volt.

Pintér Lajos költő, esszéíró 1953. március 20-án született Szegeden, a csongrádi Batsányi-gimnáziumban érettségizett. Az ELTE magyar–népművelés szakán szerzett diplomát, emellett az Eötvös Kollégium hallgatója volt. 1976 óta dolgozik a Forrás szerkesztőségében. Verses- és esszékötetei többek között: Fehéringes folyók (1975), Zsiványok arca (1978), Európai diákdal (1981), Didergő ünnep (1984), A vadszeder útján (1984), Kézjegy (1990), Lépcsők az Istenhegyen (1994), Könny (1997), Fehéringes foglyok (1998)

1 Orosz László (1925) irodalomtörténész, 1948–1956, majd 1961-től nyugdíjazásáig a kecskeméti Katona József Gimnáziumban tanított.

2 „Tudni kell, hogy József Attilát eltanácsolták a szegedi egyetemről, Horger Antal hívatta be a szobájába, és a *Nincsen apám* verséért eltanácsolta az egyetemről. Mindezt két tanú előtt, hogy hangsúlyosabb legyen, és még jobban megszegyenítse József Attilát. A folyosóról beintett két tanú közül az egyik az én leendő magyartanárom, Fehér Ede volt, aki különben évfolyamtársa és barátja, padtársa volt József Attilának. Olyannyira a Horger-ügy koronatanúja, hogy a József Attila-émlékkönyvbe ő írta meg ezt az esetet, tehát az ő hiteles följegyzésében maradt meg ez az esemény.” Pintér Lajos.

Pestre kerültem 1971–76 között, az ELTE Bölcsészkarra, magyar–népművelés szakosként, és párhuzamosan az Eötvös Kollégiumba. Az egyetem még hagyján, mert nagyon jó szívvel végeztem, és nagyon szerettem, de az igazi nagy szerelem az Eötvös Kollégium volt. Nem lehet tudni, hogy pontosan mi a titka, az Eötvös Kollégiumban borzasztóan szabadon éltünk. És ugyanakkor ezt a szabadságot, ezt a diákszabadságot sikerült olyan önigazgatással megteremteni, hogy én semmiféle rendbontásra nem emlékszem. Tehát a fegyelemnek, a szabadságnak, az önművelésnek, az összetartásnak és a bajtársiasságnak valami olyan felsőfokát tapasztaltam, amit se előtte, se utána. Az Eötvös Kollégium egyik titka volt, hogy egymástól tanultunk. Ott össze voltunk mi zárva, jó tehetségű diákok, és egymásnak adtuk át a tudásunkat. És az átadott tudás legalább olyan fontos volt, mint ami tudást az egyetemről kaptunk.

1976-ban, valamikor az év elején, megkeresett engem Hatvani Dániel, aki akkor a Forrás főszerkesztője volt, és egy pesti presszóban adott találkát. Addigra én már publikáltam. Zárójelben el kell mondanom, hogy már Csongrádon, gimnazista koromban elkezdtem verset írni, és ahogy Pestre kerültem, szerződést kaptam a legendás Móra Könyvkiadótól. Kormos Istvánnak volt egy nagyon híres, első köteteseket bemutató sorozata, akkoriban a legrangosabb könyvsorozat, és ott kaptam én szerződést, ezenkívül az Új Írásban, a Forrásban publikáltam.

Tehát mint publikáló szerzőt, megkeresett engem Hatvani Dániel, és elmondta, hogy végzősként számítana rám a Forrás. Lenne-e kedvem Kecskemétre települni és a Forrásnál dolgozni. Azt hiszem, hogy az első pillanatban igent mondtam, hiszen említettem, hogy diákori, gimnazistakori folyóirat eszményem volt a Forrás, és egyetemistaként is kapcsolatban maradtam a Forrással. Még egy dolog amellel szólt, hogy Kecskemétre jöjök, mégpedig, hogy ezzel félig-meddig hazavettem az irányt Csongrádra, hiszen egy házzal közelebb kerültem Csongrádhoz. Időközben édesapám meghalt, édesanyám egyedül maradt, és nem tartottam rossznak, hogy ha egy kicsit közelebb vagyok hozzá, és jobban tudom gyámolítani innen, mint Budapestről. Tehát még '76 nyarán benn maradtunk a kollégiumban, a feleségemmel összeházasodtunk, majd megérkeztünk Kecskemétre. Hatvani Dánielnek azt az ígérését bírtuk, hogy én állást kapok a Forrásnál, a város vagy a megye állást biztosít a feleségemnek, és lakást kapunk. Ez nagyon imponáló és nagyon megnyugtató volt. A probléma az volt, hogy a három ígéretből szeptemberben egyet se teljesítettek. Ezt nem panaszként vagy sérelemként mondom, hanem szeretném a kor ellentmondásosságát érzékeltetni. Érezte az ember a hetvenes években, hogy Kecskemét vagy Bács megye egy reformmegye, Kecskemét egy jó hírű, egy mecénás, egy befogadó város. Azt fogalmaztam meg Szegeddel szembeállítva, hogy Szeged rengeteg tehetséget fölnevel, szárnyra bocsát, és Kecskemétnek a fölnevelő ereje ugyan sokkal kisebb, de a befogadóképessége sokkal erősebb. Amikor idekerültem, akkor is éreztem, hogy ez egy olyan város, olyan megye, aminek vonzási ereje van. De ez ellentmondásos, mert például amikor az én helyzetemet praktikusan meg kellett oldani, kiderült, hogy a Forrásban az ígért státus nincs meg, tehát a művelődési központ-hoz kerültem átmenetileg, hogy ne legyek munkanélküli. A feleségemnek az állása nem volt meg, nagy nehezen szerződéssel keveredett egy iskolába. Lakásról szó sem volt, így elmentünk egy apró kis albérletbe. Különösen sértő és fájó volt a lakáskérdés, mert egyszer csak hívtak engem a megyei lakásügyintéző osztályra, megmutattak egy lakást, valahol a most is álló Katona-szülőház környékén, és az szabályos putri volt. Víz se volt benne. Máiig emlékszem a kifejezésre, pedig elmúlt 35 év, amikor a megyei ügyintéző büszkén mondta, hogy „vízvételi lehetőség van”. Ez a vízvételi lehetőség azt jelentette, hogy a putriszerű lakás előtt volt egy közkút. Ez borzasztó sértő és megalázó volt, hát ki képzelhette azt, hogy ilyen szinten az ember lakáskérdését meg lehet oldani. Természetesen ezt a lakást nem fogadtam el. Hogyan is fogadhattam volna el? Elmentünk albérletbe, telt-múlt az idő, és évek múltán

azért minden rendeződött. A feleségem normális álláshoz jutott, mi szövetkezeti lakást kaptunk, a Forrásban is megteremtődött a státus. Én magamnak ebből egy tanulságot vontam le. Amikor jöttek a következő fiatalok a Forráshoz, Füzi Laci, Dobozi Eszter vagy Mák Ferenc³, aki vajdasági és egy pár évig volt a Forrásnál, igyekeztem annál sokkal emberségesebben segíteni őket, mint ahogy engem fogadtak Kecskeméten. Az Írószövetség helyi csoportjának a titkára lettem, így bizonyos jogköröm is volt, és ezt a jogkörömet használva személyesen mindig azon voltam, hogy a fiatalokat támogassam. Hát a múlt évben volt az évforduló, hogy 35. éve itt vagyok. Se a városban, se a megyében, se a szerkesztőségi munkában nem csalódtam, jól érzem magam. Az fölvetődik, hogy mi lett volna, ha Pesten maradok. A rendszerváltásig különösen nagyon éles volt ez a problematika, hogy főváros vagy vidék. Lehet, hogy mesterségesen szították. Minden, talán legelsősorban szociológiai szempont a főváros mellett szól, hiszen minden Pesten van, vagy volt. A rendszerváltásig ezt nagyon sokat emlegették. Én a vidék mellett döntöttem, és meg is lehet magyarázni, hogy miért. Ugyanis igaz, hogy minden a fővárosban volt, de a hatalmi koncentráció is a fővárosban volt, és a fővárosi irodalmi műhelyek ellenőrzése, a rájuk ható hatalmi presszió erősebb volt, mint vidéken. Tehát engem Kecskemétre a szabadság nagyobb foka hozott. A hetvenes-nyolvanas években a szegedi Tiszatáj, a debreceni Alföld vagy a kecskeméti Forrás többet megengedhetett magának, mint a budapesti folyóiratok, és többet meg is engedtek maguknak, színvonalasabban is működtek. A magyar irodalom java ezekben az évtizedekben ez a három folyóirat volt, majd később a hozzájuk felzárkózó, már fővárosi Mozgó Világ. A rendszerváltás szellemi előkészítői folyóiratfronton ezek a folyóiratok voltak.

– *Nyugat-Magyarországon voltak-e olyan műhelyek, ahol hasonló munka folyt?*
– A pécsi Jelenkor vagy a szombathelyi Életünk jó volt, legelsősorban a Jelenkor. Érdekes, hogy olyan sok nem volt, de legalább a pécsi Jelenkort, annak színvonalát és szakmai bátorságát még ezekhez hozzá lehet tenni.

– *Amikor a Forráshoz kerültél, kik fogadtak ott téged 1976-ban?*
– Hatvani Dani volt a főszerkesztő, Székér Endre a főszerkesztő-helyettes és Buda Ferenc, Zám Tibor, Goór Imre dolgozott szerkesztőként a lapnál. Goór Imre tényleges műszaki, technikai szerkesztő volt, Buda Ferenc és Zám Tibor pedig külsős munkatárs. Buda Ferenc költői tekintélye már akkor is vitathatatlan volt. Zám Tibornak Hatvani Dániellel együtt megvolt az a szerepe, hogy ők alakították a Forrás szociográfiai profilját, ami országosan fontos volt, hiszen a Forrás a szociográfia magánműhelye volt. Ennek a pártfogójaként, menedzsereként és művelőjeként Hatvani Dániel és Zám Tibor is jelentős volt. Addigra már nem volt a lapnál Varga Mihály, a lap alapító főszerkesztője. Nem tudom, hogy milyen módon távolították el a laptól, mindenestre fegyelmi problémák vetődtek fel, hiszen említettem, hogy a bátorság az első pillanattól kezdve jellemző volt a lapra. Úgy tudom, hogy a szerkesztőségen belül is megingott iránta a bizalom. Amikor később a Forráshoz kerültem, akkor igyekeztem magamnak tisztázni, hogy mi történhetett, és a következő derült ki. Bari Károly, mint párhuzamosan induló fiatal költő, beküldött a Forráshoz egy verset, talán az volt a címe, hogy „Vajda János imája Petőfi Sándor halhatatlan lelke előtt”, és úgy kezdődött, hogy „Idegen zászlók selyme csap szemembe...”. A vers hiába volt a szabadságharc vagy pedig a szabadságharcot követő évek időszakába helyezve, nagyon erős áthallásokat tartalmazott. Miután Bari ezt a verset elküldte a Forráshoz, nem sokkal később hívták a rendőrségre, ahol elé tették a vers kéziratát. Számon kérték tőle, hogy micsoda írás ez. Bari azt híresztelte, még Kecskeméten is, hogy

3 Mák Ferenc (1956) óbecsei születésű író, 1990–1992 között a Forrás munkatársa.

a Forrás szerkesztőségéből került a rendőrséghez a vers. Ezért Varga Mihály keresztútba került, a közösségen belül is hitelét, tekintélyét veszítette, majd ez később az állásába is került. El kell mondanom, hogy az én „kutatásaim” szerint ebben az ügyben Varga Miska ártatlan. Évtizedekkel később beszéltem erről a kérdésről Domokos Mátyással, a híres irodalomtörténésszel, aki különben Bari Károlyt fölfedezte, a Szépirodalminál szerkesztő is volt, és az egész pályáját végigkövette. Még levélváltásunk is volt Domokos Matyival erről a kérdésről, mert engem egy kicsit piszkált ez a dolog. Domokos Mátyás elmondta, hogy Bari Karcsi barátunk a Forrásnál jóval előbb ezt a verset már beadta a Népszabadságnak, és hónapok elteltek időközben, tehát száz százalékig biztos, hogy nem a Forrástól, hanem értelemszerűen a Népszabadságtól került a rendőrséghez a kézirat. Ezt egy levelében nekem Domokos Mátyás le is írta, és megerősített, hogy ő állítja, hogy a vers jóval korábban a Népszabadságnál járt, és a Népszabadság keverte körülötte ezt a port, ami hát végül Varga Miska szemébe szállt. Domokos Mátyás levelét megmutatni, elővenni nem tudom, mert vizsgáztatás valamikor nekiadtam Varga Mihálynak. Kíváncsi vagyok, hogy ő megőrizte-e.

– *Mi volt annak a magyarázata, hogy itt az általánosnál szabadabb volt a szellemiség? Honnan adódott az, hogy Kecskemét befogadó város, Bács megye egy kicsit reformmegeye volt?*

– A városban vagy a megyében volt-e az erő, a tanácsi vonalon vagy pártvonalon volt-e reformerő, az az igazság, hogy ezt a kérdést én megválaszolni nem tudom. Kecskemétet az én szememben, és mások szemében is, az addigra Pestre, miniszternek elhelyezett, előtte Kecskeméten tevékenykedő Pozsgay Imre, a párt első titkárának idekerülő Romány Pál és Gajdócsi István fémjelezte. Tehát ilyen értelemben ebben van párti és tanácsi mozzanat is, és inkább mintha a megyei káderek lennének dominánsak, mintsem a városiak. Mintha a megye lett volna reformmegeye, és szakmailag erősebb, nem pedig a város. De ezt nagyon kérdőjelesen fogalmazom meg. Egy biztos: hasonlítuk össze Szegeddel, ami Komócsin megyéje volt, Pol Pot megyének nevezték, és hát Bács megye pedig a reformjairól és a reformtörekvéseiről volt híres.

– *Ez a reformjelleg Kecskeméten kívül más Bács megyei városokban is érződött?*

– Én nem tudom, de úgy gondolom, hogy igen. Muszáj volt, hogy érvényesüljön, hiszen a megyei tanács és pártvezetés határozta meg ezt a légkört, és akkor természetesen az egész megyére kiterjesztette. Nem kellett messze menni, mert Szegedet például Pol Pot megyeként emlegették, és mikor később botrány lett a Tiszatájnál, ez meg is látszott, mert a szerkesztőséget egy pillanat alatt elzavarták. És amikor botrány lett a Forrásnál, a szerkesztőséget nem zavarták el, hanem egy bizonyos fegyelmi eljárást lefolytattak, de a szerkesztőséget a helyén hagyták. Tehát megmentettek bennünket.

– *Itt most a lakiteleki találkozóra gondolsz?*

– Inkább a Csóóri-ügyre. Majd arra mindjárt kitérhetünk, de előljáróban annyit elmondhatok, hogy ez a politika kicsit fellegjáró is volt. Tehát ilyenkor a szerkesztőség feje fölött történtek a dolgok, egyszemélyes felelősség jellemezte ezt az időszakot, hiába voltunk öten-hatan a szerkesztőségben, minden a főszerkesztőn csattant. Hatvani Daninak annyi pártfegyelmi je volt, mint csillag az égen, de nem mozdították el. Mindig, a pártfegyelmi jével együtt megvédték. A pártfegyelmit kiosztották neki, önéletrajzi könyvében is megírja⁴, de utána meghívták egy konyakra.

⁴ Hatvani Dániel: Tilalomfák árnyékában. Egy irodalmi főszerkesztő emlékirata. Budapest, Püski Kiadó, 1997.

Az emlékezetes esetek közül '89-ig én három dolgot említenék. Hát először is, ami nekem az első nagy szerkesztőségi, szerkesztési munkám és sikerem volt, az a lakiteleki írótalálkozó. 1979, tehát harmadik éve voltam itt, és akkor Lezsák Sándor elhatározta, hogy csinál egy fiatal írók találkozóját, a legjobb fiatal írókat hívja Lakitelekre. Én is érintett voltam, hiszen a Fiatal Írók Körének, ami az Írószövetség égisze alatt dolgozott, azokban az években én is aktív tagja voltam, talán még vezetőségi tagja is. Személyesen is érintett, nagyon örültem, hogy a fiatal íróársadalom Lakiteleken találkozik, kvázi helyhez jön, és még jobban örültem annak, hogy ezt a fiatal írók tanácskozását Illyés Gyula is megtisztelti jelenlétével, mint ahogy ennek híre ment. Ez az írótalálkozó a bizalmatlanság légkörében zajlott. Különösen rosszak voltak abban az időben a magyar–román kapcsolatok, a romániai magyar nemzetiség elmérgesedett helyzete miatt. Kérdéses volt, hogy hogyan szólal meg a legtekintélyesebb magyar író, Illyés Gyula. Ezt nem lehetett előre kiszámítani. Én mindenesetre nagyon nagy várákozással tekintettem az írótalálkozó elé, és szorgalmaztam, hogy az anyagát közöljük a Forrásban. Meg kell mondani, hogy Hatvani Dani, a főszerkesztő ebben nem látott fantáziát. Lezsák Sándor a szövetségésem volt, hiszen a konferencia anyagát ő mint házigazda magnószalagra vette, és azt követően a szerkesztőség rendelkezésére bocsátotta. Tehát nekünk volt egy anyagunk, a technikai kérdésen nem múltott, hogy a konferencia anyagát közöljük. Azt is meg kell mondani, hogy természetesen addigra ez a konferencia már lejajlott és a visszhangja elegendő volt. Nyilvánvalóan a fiatal íróársadalom megmutatta az erejét, talán nagyobb erejét, mint ahogy a hatalom szerette volna. Viszont nagyobb botrány nem történt, és kicsit a kedélyek is megnyugodhattak. Hatvani Dániel akkor nekem azt mondta, hogy menjek el a minisztériumba és kérdezzem meg Bíró Zoltánt, aki akkor a minisztérium főosztályvezetője volt, ha jól tudom, a miniszter pedig Pozsgay Imre, ez tehát egy reformszellemű minisztériumi irányítás volt. Bejelentkeztem Bíró Zoltánnál, és ő kérte, hogy mutassuk be az anyagot, majd jelezte, hogy úgy néz ki, hogy a minisztérium ennek a közlését támogatja. Nyilvánvalóan többek között azért, mert ők ezekkel a törekvésekkel azonosultak, és máig azonosulnak. Így zárójelben mondom, hogy a párton belüli belső ellenzéknek a mibenlétét ez mutatta, Pozsgay és Bíró Zoltán, hogy így fejezzem ki, velünk volt. Szövetségest lehetett bennük érezni, szövetségest lehetett bennük keresni, az nekünk is fontos volt mindig. Tapogatóztunk, hogy hol, kiben találunk szövetségest, és nyilvánvalóan nekik is jólesett, hogy a reformszándékaikhoz bennünk szövetségest találunk. Vissza kellett mennem a szakvéleményért, mondjuk egy vagy két hét múlva, de akkor nem Bíró Zoltán fogadott, hanem az osztályvezető-helyettese, Zimonyi Zoltán, ő akkor egy ismert irodalmi személyiségnek számított. Zimonyi Zoltán közölte, hogy az anyagot közölhetjük, sőt a minisztérium a megnövelt költségekre a költségvetésen túli támogatást nyújt. Ez lehet, hogy taktikai lépés is volt a részükről, hogy ne csak szóban hangozzék el, hanem még pénzt is tettek mellé, megerősítették, tehát nagyon hangsúlyozottan a közlés mellé álltak. Egy megjegyzése volt Zimonyi Zoltánnak, mégpedig hogy nem illik bele a tanácskozás anyagába Buda Feri köszöntőbeszéde. Hát ez kár, mert így nem teljes az anyag, pedig nem fogalmazott nagyon keményen.⁵ Szóval megcsinálhattuk, a titkárnőnk legépelhette ezt a Lezsák Sanyitól megkapott teljes hanganyagot. Legépelte és azt lehet mondani, hogy szinte száz százalékosan közöltük is. Még egy dolgot szeretnék elmondani ezzel kapcsolatban. Illyés Gyula a személyisége teljes súlyával jelent itt meg. Illyés beszéde káprázatos volt. Alföldy Jenő, kecskeméti irodalomtörténész, később azt írta, hogy esszéírásának egyik csúcsa a lakiteleki beszéd, ez talán így is van, az esszé, a publicisztika csúcsa. Amikor Illyés beszédét a titkárnőnk legépelte, akkor én

5 Ez később Buda Ferenc kötetében megjelent: Agócs Sándor (szerk.): Csönd, ének, csönd... Buda Ferenc ötvenesztendő (versek, kritikák, interjú). Kecskemét, 1986.

Illyés Gyulának ezt a beszédet elküldtem, és kértem a hozzájárulását a közléshez. Illyés ezt postafordultával küldte vissza, már kijavítva. Legépteltük újra, még egyszer elküldtük, és ő újra belejavított ceruzával, és megkért bennünket, hogy küldjük el neki még egyszer. Tehát kétszer vagy háromszor ceruzázta szóról szóra Gyula bácsi ezt a beszédet, mire úgy érezte, hogy nemcsak az elhangzott, hanem a leírt szöveg is méltó hozzá. Emberileg ezt nagyon szép, fontos mozzanatnak tartom megemlíteni. Illyés Gyulában az írói nagyság mellett az emberi nagyságot is láttam. Azért is mesélem el ezt az adalékot szívesen, mert félreértésekre adott okot. Volt, aki azt mondta, hogy Illyés átírta a beszédet, és mikor ezt mondta, még azt is hozzágondolta és hozzáhíresztelte, hogy tompította. Nem, nem, állítom, hogy nem. Illyés tartalmilag nem cenzúrázta ebben a munkafolyamatban a beszédet, én mint koronatanú tanúsíthatom ezt. Csak javította, hiszen az elmondott beszéd és a leírt szó között mindig különbség van, és szép szöveggé, esszészöveggé emelte az elmondott, nyers beszédet. Tehát így megjelent a Lakitelek-szám, és elég élénk visszhangot keltett országosan. A Forrásnak és a Lakiteleken folyó munkának országos visszhangja volt, sőt a Szabad Európa például a lakiteleki beszédeket mind folytatásban beolvasta, tehát talán még nemzetközi figyelmet is érdemelt. Érdeklődést és botrányt váltott ki. A címdalán szereplő fotó is felhívta magára a figyelmet. Volt ott egy nagy lépcsőórás Lakiteleken, ahol a tanácskozás volt. És valamelyik fotós, nem tudom, többen fotózták nekünk Lakiteleket, Kanyó Ferenc, Iskander⁶ és a Petőfi Népétől is talán valaki, Straszer András, nem tudom melyikük fotója, de úgy fotózta az írótalálkozó résztvevőit, hogy a rács mögött legyenek. És a Forrásban a kisördög működött bennünk annyira, hogy ezt a fotót tettük a címdalra. Ez azért a szocializmusban a művészet helyzetét jól tükrözte: tanácskoznak a fiatal írók, de rács van. Ezt meg se lehetett támadni, hiszen hát, ha egyszer az a lépcsőforduló ott volt, el nem bonthatták. De a hatalom nagyon nehezen nyelte le. A botrány és a szám körüli kavargás mindjárt a címdal rácsa körül indult.

– *Tehát provokációnak szántátok a fotót?*

– Provokációnak. Nem voltunk mi, nem tudom, milyen bátor legények, nem voltunk mi bátor legények, de gyáva legények se voltunk. Mindig tudtuk azt, hogy a Forrás országos folyóirat, és mindig tudtuk, hogy országos, sőt nemzetközi figyelem övezi, hiszen a kezdetektől kezdve a határainkon túli magyar szerzők is a magyar irodalom része voltak a Forrásban. Ebben is lehet, hogy bátrabbak voltunk, mint a központi folyóiratok. Tolnai Ottó⁷ és a többiek előbb megjelentek a Forrásban és a Tiszatájban, mint a központi folyóiratokban. A központi folyóiratokban mindig félték a határon túli magyarsággal foglalkozni.

– *Milyen visszajelzések érkeztek erre a számra?*

– Így már a részletekre nem emlékszem, de ez a közlés a szellemi életet megpezsdítette. Ez viharos és hősie eseménynek számított. Utána még voltak különböző lakiteleki akciók, egészen az MDF megalakulásáig és a rendszerváltás előkészítéséig, de hát ez volt az első, ahol rendszerdöntögetés még nem történt, de egy folyamat mégiscsak elindulhatott. Amikor még ha nem is az ellenzék véleménye kapott teret, de mondjuk azt, hogy legalább a vélemények széles köre kapott helyet.

– *Volt egy konkrét témája is ennek a találkozásnak.*

⁶ Bahget Iskander (1943) szíriai származású fotográfus, 1967 óta él Magyarországon. Munkássága szorosan kötődik a Forrás folyóirathoz.

⁷ Tolnai Ottó (1940) vajdasági származású Kossuth-díjas író, költő.

– A nemzet volt a téma, és arra emlékszem, hogy már a témának sem örült a hatalom, mert hát ebben az internacionalista világban azt hitték, hogy majd a nemzetek elhalnak, a nemzet mint olyan, fogalmával és szerepében eljelentéktelenedik, és mindent az internacionalizmus fog megoldani. A konferencia témája jelezni kívánta, hogy az élet, a konfliktusok és a megoldandó kérdések tere a nemzet. Tehát a témakiválasztás a hatalom részéről visszatetszést keltett, hiszen amikor fölvetődött a kisebbség, a nemzet, akkor mindig fölvetődött a nacionalizmus is. És aki ellenzéki volt, arra először azt a bélyeget sütötték rá, hogy nacionalista. Két gondolat jut eszembe csapongván.

Az egyik hozzákapcsolódik ehhez a megbélyegzéshez, hogy ha valaki ellenzéki, akkor rögtön nacionalista is volt, satöbbi. Valamikor ezekben az években fölvetődött, hogy Kádár János Bács-Kiskun megyébe fog látogatni, Romány volt az első titkár, arra emlékszem. Aztán húzódott, halasztódott ez a kérdés, Kádár nem jött, és én valahol jártamban-keltemben egyszer csak fél füllel meghallottam, hogy Bács megyébe Kádár nem jön, mert Romány narodnyik. Ezt csak a szerepek kiosztásához mondom, és érdekes ezen elgondolkodni. Valamilyen értelemben tényleg, abban a zárt MSZMP-struktúrában, ami ezeket az éveket jellemezte, valóban Romány narodnyik volt, tegyük ezt idézőjelbe, hiszen vidékpárti volt, parasztpárti volt. Itt mondom el azt, hogy éppen az ilyen kis finomságok miatt milyen érdekes lenne, hogy ha ezen időszakokra visszatekintve akár a Pozsgay, akár a Romány is megszólalna, és elmondaná a véleményét, hogy ő hogyan látja, hiszen ha nem is hősei, de mindenképpen pozitív figurái voltak Kecskemét történetének, és hát Gajdócsi már nem mondhatja el. Sokak szerint, és ahogy a beszélgetésekben kirajzolódik, Gajdócsinak volt centrális szerepe, mintha a legtöbbet ő tette volna. Én ebben nem tudok állást foglalni.

– *A Forrásnak valamelyikükhöz volt kapcsolata?*

– Mindenkihez, ugye, mert Gajdócsi megyei tanácselnök, Romány megyei első titkár, Pozsgay kulturális miniszter volt. Mind a három felügyeleti szervhez intézményesen tartoztunk. Nos, a következő nagy esemény a Forrás életében 1980, a Csoóri-botrány. Ezt a magam tudomása szerint szívesen elmondom. Csoóri ötvenéves volt, és mint az akkori középgeneráció talán legjelentősebb íróját, a Forrás készült születésnapján megköszönteni. Volt nekünk akkor egy pesti szerkesztőnk, Kovács István költő, ma már nincs a szerkesztőség tagjai között. Ő akkor lejárt az értekezleteinkre, és rajta keresztül Csoórinak üzentünk, hogy születésnapján szeretnénk köszönteni, és párhuzamosan kéziratot is kérünk tőle. Kovács Pista el is hozta az *Egy nomád értelmiségi* című esszéjének kéziratát, és első olvasásra lehetett látni, hogy ez rengeteg kérdést fölvet, és a közlés határán van. Hatvani Dániel nagyon érdekes álláspontra helyezkedett. Azt hitte, hogy demokráciában él, és ha demokratikus döntést hozunk arról, hogy ezt a kéziratot közöljük, az bármilyen értelemben védi a kéziratot vagy védi a szerkesztőséget, így ő valamennyiünkkel végigolvastatta. Ezt a kéziratot a következményektől tartó Szekér Endre kivételével valamennyien közlésre javasoltuk. Ezt követően Hatvani Dániel a kéziratot leadta, abban a meggyőződésben, hogy milyen demokratikusan jár el, a szerkesztőség többségének az akaratát érvényesíti. Persze ez később semmit nem számított. Olyan időszak volt, amikor a felelősségvállalás és a felelősségre vonás egy személyre összpontosult. Leadtuk ezt a kéziratot, és már majdnem meg is jelent a szám, ugye 2-3 hónapos volt az átfutási idő, amikor az utolsó pillanatban valaki vagy a nyomdából vagy a pártbizottságról a Forrást bevitte a pártbizottságra. Több szem látta a megjelenés előtt a szerkesztőségi tagokon kívül is, úgyhogy a Forrás már készen volt, ki volt nyomtatva. A Csoóri-írást betiltották. És akkor az az egészen különleges döntés született a hatalom részéről, ez az egészen elképesztő, abszurd megoldás, hogy pengével vágják ki a Forrásból a Csoóri-írást, és valamit ragasszanak a helyére, hogy 96

oldal kijöjjen, illetve az első 16 oldal ne hiányozzon. Hát ezt a nyomda a maga módján megoldotta, tehát ragasztótól csöpögött a szám, és a botrány elkerülhetetlen volt, hiszen országosan nagyon gyorsan híre ment, hogy a Forrást megpengézték.⁸

– *Ez megyei döntés lehetett?*

– A főszerkesztő innen kapta a megyétől, de hogy hol született, azt nem tudom. Megmondom őszintén, hogy még évtizedekig kínzott a bűntudat, tegyük idézőjelbe, hogy ebben a 2-3 hónapban, amíg megjelent, nem én szóltam-e el magamat, hogy ilyen anyagot fogunk közölni. A „szóltam el magam” azt jelenti, hogy olyan társaságban, ahol besúgó volt és az továbbúgta, satöbbi, ezt én így értem. Az utólagos kutatások azt mutatják, hogy a dolog nem így történt. Volt a Forrás körül egy besúgó, sajnos nem tudtuk, külső ember, őneki dicsekedett el Zám Tibor, hogy milyen nagyszerű anyaggal készülünk. Ő mint kollégának a legjöhíszeműbben dicsekedett el ezzel, és innen a besúgón keresztül vándorolhatott a hatalomhoz az információ, hogy mi lesz a Forrásban. Különben néhány éve a III/3-as aktáinkat egy történelmi hivatali munkatárs kikutatta, és a Forrásban közölte, onnan bogozható ki ez a szál, ha az ember figyelmesen olvas. Na most, nem elég, hogy a Forrást megpengézték, hanem oda kiszállt a rendőrség, és a rendőrség jelenlétében kellett a nyomdában a meglévő szedést szétdobni, és a kipengézett részeket megsemmisíteni. Ezt ellenőrizték. Ez a nyomdászokat nagyon sértette, és bizonyos nyomdászszolidaritás alakult ki. És kijátszották, a kipengézett írásokból több megmaradt, és nem azt a szedést dobták el, hanem egy másikat, és még utána is sokszorosítottak a Csoóriból példányokat. Tehát a nyomdából ezt követően a legnagyobb tiltás ellenében is, de kerültek ki kész példányok, és a szedésből újranyomatott Csoóri-írásrészletek is. Ezt onnan tudom, hogy pár nap múlva, amikor a nyomdába kimentem, akkor a nyomdászok dugták a hónom alá a kész Forrás-számot. Minden volt nekik. A hatalom éberségét is kijátszva, ez nagyon érdekes, és nem tudom, hogy milyen munkásszolidaritásnak tekintsem, de ez így történt. A következőt kell még ehhez elmesélnem. Na, volt egy Forrásunk, mert a nyomdászoktól kaptam, mégpedig egy olyan Forrást, ami pengézetlen volt, tehát benne volt a Csoóri. Egy eredeti, jó Forrás! Ez óriási kincs volt akkor, és én arra gondoltam, hogy milyen jó lenne ezt elvinni Csoórinak, vagy inkább eljuttatni. Postán nem mertem küldeni, gondoltam, hogy ezekben a napokban figyelik a Forrás és a Csoóri közötti minden mozgást. Volt egy Forrásom, egy teljes, igazi Forrás, voltak a nyomdában utólag gyártott különnyomatok is. Szinte viccesen lehetne különnyomatnak is nevezni, hogy a nyomda nem tudom hány példányt legyártott utána. És akkor én tűnődtem rajta, hogy mit tudok csinálni. Csoórit nem akartam értesíteni, találkozót nem akartam tőle kérni, mert tudtam, hogy az csak rosszra vezet. Szabályosan fölültem a vonatra, fölmentem Pestre, és elmentem Csoórihoz, gondoltam, hátha otthon találom. A Keleti Károly utcában lakott, és úgy gondoltam, ha nem találom otthon, bedobom a postaládájába. A Keleti Károly utcában közepén meg Csoóri jött szembe! Úgyhogy a sors nekünk kedvezett, ennél jobban a konspirációt meg se lehetett volna szervezni. Összetalálkoztunk, én röviden vázoltam neki a helyzetet, odaadtam a Forrást, megmondtam azt is, hogy a nyomdászok milyen karakánul viselkedtek, többek között nekik is köszönhető, hogy van ez az eredeti példány. Csoóri ezt átvette, mindent megbeszéltünk, mondta, hogy „ölelem a nyomdászokat”, adjam át az ölelését. Elváltunk, és ahogy én tudom, ennek nem is maradt nyoma, úgyhogy a konspiráció akaratlanul kitűnően sikerült. Csoóri azóta már nyilatkozta, hogy őneki a Forrás eredeti példányából van. Hát ezért van, mert én adtam neki, én meg a nyomdászoktól kaptam. Na

⁸ Az írás jóval később megjelent a Forrás antológiában: Csoóri Sándor: *Egy nomád értelmiségi*. Forrás antológia 1979–1989 (Kecskemét, 1990)

most, mi valamennyien az állásunkkal és a fejünkkel játszottunk ennek a Csoóri-anyagnak a közlésekor. Tehát később elmeditáltam azon, hogy milyen érdekes, hogy Csoóri azt mondta, hogy a nyomdászokat üdvözlí, nem azt, hogy bennünket ölel és megköszöni a közreműködésünket. De ezen csak egynéhány napig kellett töprengemem, mert következő alkalommal, amikor jött Kovács István, aki a kéziratot is hozta, tehát aki az „első számú bűnös” az akcióban, akkor hozta valamennyiünk számára Csoóritól a dedikált kötetet, egy frissen megjelent könyvét, külön-külön dedikációval, igazság szerint megköszönte a vele való együttműködést és azt az akciót. De mondom, hogy részéről az első köszönet a nyomdászoknak szólt. Na de hát a szerepüket nem is lehet kisebbiteni, amikor öneik egy szedést szét kellene dobni, a Forrást meg kellene semmisíteni, és ők ezt kijátsszák.

– *Ez a Petőfi Nyomda volt?*

– Az akkori Petőfi Nyomda. Ugyanúgy az állásukkal játszottak ők akkor, ott, az a 4–5 ember, mint mi. Nem Pol Pot megye volt Bács megye, hanem egy reformmegye volt, mivel ezt követően csak egy pártfegyelmivel és később a szerkesztőség átszervezésével védőerőnyőt teremtettek fölénk. A szerkesztőség átszervezése sem személyi konzekvenciákkal járt, hanem kaptunk egy szerkesztőség-bizottságot. Na mondd már, kaptunk egy szerkesztő-bizottságot, aki semmibe nem akart beleszólni, mert ő maga is szégyellte a létét. Tehát ilyen kis apró mozzanatokban mutatkozik meg, hogy a történelem egy adott pillanatban merre halad, hogy reformirányba megy vagy konzervatív irányba.

Amikor a szerkesztőség meghurcolása zajlott, Lezsák Sanyiék, illetőleg hát a magyar íróársadalom akkor is mellénk álltak. Pócs Péternek⁹ volt egy öreg kis Polskija, Lezsák Sándorral autóba ültek, és az egész országot körbeautózták mondjuk másfél nap alatt, és vagy 80–100 írótól az egész ország területéről Debrecenről Sopronig és Budapesttől Pécsig, a magyar íróársadalom aláírását, nyilatkozatát hozták, hogy a Forrás mellé állnak ebben a Csoóri-ügyben és ebben a pengézésben. Aláírta a magyar értelmiség lehet azt mondani színe-java ezt a nyilatkozatot, amelyben elítéli a pengézt, illetőleg a Forrás szerkesztői elleni bármilyen eljárást. Természetesen ezt első szóra én is aláírtam, Pócs Péter és Lezsák Sándor a rossz Polski Fiattal mehetett tovább Debrecenbe, hogy ott Görömbei András is aláírja, aztán tovább Miskolcra. Na most ez a Csoóri-cikk is kijutott a Szabad Európa Rádióba, úgyhogy ennek a nyilatkozatnak meg a Csoóri-írásnak a beolvasása fő napirendi pontja, fő műsorszám volt, tehát a nemzetközi nyilvánosság megvolt számunkra.

– *A helyi értelmiség is éreztette, hogy mellettetek áll?*

– Igen, meg kell nézni az aláírók listáját, helyből is sokan aláírták. És hát, ha Pócs Pétert és a Lezsák Sándort vesszük, akkor pedig azt kell tudni, hogy helyből indult a kezdeményezés az aláírásgyűjtésre. Megkeresték ekkor, ezen az úton Tömöry Pétert, aki a színház akkori főrendezője volt, Erdélyből áttelepült író, hogy ő is írja alá ezt a nyilatkozatot. Én úgy gondolom, hogy alá is írta, most már nem emlékszem, és a szobájában épp ott tartózkodott akkor Szirmai Péter színész is, aki ha már a szobában volt, neki is odattették ezt a nyilatkozatot, írja alá. És nagyon emberi mozzanatként hadd mondom azt el, hogy Szirmai Péter elolvasta, és azt mondta, ne haragudjatok, nem írom alá. Elővett egy fehér zsebkendőt a zsebéből, és azt mondta: „édesapámtól csak ez az egy emlékem maradt”, a zsebkendőt mutatta és azt mondta, „ezek mindenre képesek”. Hát akkor lehet, hogy se a zsebkendőt nem értettük, se azt, hogy ezek mindenre képesek, se azt, hogy Szirmai Péter miért nem írja alá, de később megtudtuk, hogy Szirmai Péter Szirmai Ottónak, a rádió

⁹ Pócs Péter (1950) tervezőgrafikus. 1999-ig szorosan együttműködött a kecskeméti Petőfi Nyomdával és a Katona József Színházzal.

dramaturgiájának a fia. Szirmai Ottót 1956 után koholt vádak alapján halálra ítélték, a felmutatott zsebkendő volt az egyetlen emlék, ami az apjától megmaradt, és az, hogy „ezek mindenre képesek” még a frissen élő emlékre vonatkozott. Tehát az aláírásgyűjtés legemberibb, legmeghatóbb mozzanata épp Péternek ez a gesztusa, aki nem írta alá. Ahogy a rendszerváltás jött, és ahogy az '56-os eseményeket följeftették, a Szirmai Ottó-ügy igen nagy visszhangot kapott.

Na most, volt még egy harmadik mozzanat, amiről beszélek. 1989-ben volt a rendszerváltás, és előtte, 1988-ban volt pártértekezlet, előtte négy évvel meg 1984-ben, ha jól számoltam, nem tudom pontosan. A pártértekezletek, ugye, úgy voltak, hogy előtte mindig voltak talán városi, megyei, tehát fölfelé épülő pártértekezletek. Én pártönkízüli vagyok, ezt előrebocsátom, ma is, akkor is. És a '84-es megyei pártértekezletre fölkértek engem, hogy mint pártönkízüli szóljak hozzá. Ha jól emlékszem, Katanics Sándor, aki akkor volt a megyei pártbizottság titkára, ő jött át hozzám a Forrásba és kért föl erre, és én egy kis gondolkodási idő után elvállaltam, hogy úgy mint pártönkízüli elmegek a megyei pártértekezletre és hozzászólok. Azt, hogy nem vagyok párttag és ebben a munkában nem kívánok részt venni, azt kétféleképpen fejeztem ki. Egyrészt csak arra az időre mentem el, amikor fölszóltam. Megkérdeztem, hogy mikor kapok időt, bementem, fölszóltam és eljöttem. Másrészt pedig nem kötöttem nyakkendőt. Fehér ingben voltam, öltönyben, de nem kötöttem nyakkendőt. Hallottam a morajlást, hogy zúg a tömeg, ugye nem voltam én rosszul öltözve, de általában nem szeretem a feszes öltözést, különben sem vagyok nyakkendő. És gondoltam, nem kötök nyakkendőt, és fehér inggel tiszteltem meg ezt az értekezletet. A következő miatt vállaltam el a fölkérést: hogy méltassam azt a kulturális intézményrendszert, ami a megyében van, a kerámia, a tűzománc, a Forrás, a film, a színház satöbbi. Tehát azt az óriási és nagyon jelentős kulturális szellemi műhelyrendszert, ami a megyében akkor már megvolt, hogy ennek a szerepére figyelmeztessenek, ennek a megőrzésére, fontosságára figyelmeztessenek, és ezt hangsúlyozzam. A beszédem ebből is állt, különben a Forrásban egy-két hónapon belül megjelent, ma is megtalálható.¹⁰ Tehát minden kulturális műhelyt sorra vettem, és a kulturális műhelyek létének és struktúrájának fontosságát hangsúlyoztam. A művelődési központban volt ez az értekezlet, ahogy kijöttem, mentem a ruhatárhoz, amikor a lépcsőn szaladó lépteket hallottam. Gajdócsi István kijött a tanácskozásról, utánam szaladt, és ott, a ruhatárban nagyon melegen megköszönte a fölszólasomat. Ez azért érdekes, mert szinte ez volt az egyetlen személyes találkozásom Gajdócsival. Valószínűleg ez az intézményrendszer miatt lehetett, hogy őt esetleg szorongatták, vagy lehet, hogy volt olyan balos szektás irányzat, ami éppen ezt az intézményrendszert rosszalotta. Tehát valahogy, a Gajdócsi szempontjából én nagyon szerencsésen szóltam egyrészt, másrészt pedig ezek szerint ez az intézményrendszer Gajdócsinak is szívügye volt, máskülönben nem szaladt volna utánam a lépcsőn, hogy szinte megölelje, és megköszönje a felszólasomat. Emlékszem, hogy fájhatott a lába, mert nem is utánam szaladt, hanem gyors járással, bicegősen utánam jött a lépcsőn, mint ha húzta volna az egyik lábát, ez csak még emberibbé teszi ezt az emlékezetet. Nagyon sajnálom, hogy ezt a nagyon nagy formátumú reformpolitikust közelebről nem ismertem.

– *Azóta eltelt majdnem harminc év, most hogyan látod ugyanazokat az intézményeket?*

– Ma sem tudok mást mondani, ma is ennek a kulturális intézményrendszernek az óriási értékét és a meglétének, megmaradásának óriási fontosságát látom, és ezt szeretném hangsúlyozni.

¹⁰ Pintér Lajos: *Művészeti műhelyeinkről*, Forrás 1985/4. 94. l.

– *Úgy gondolod, hogy Gajdócsi Istvánnak volt köszönhető, hogy ez az intézményrendszer létrejött, vagy azért voltak más tényezők, amik ezt segítették? Persze beszéltünk Romány Pálról meg Pozsgay Imréről, akik szintén támogatták a városi szellemi életet, de mégis mit látsz még nyomós tényezőnek?*

– Erre nem tudok választ adni. Az, hogy Gajdócsit ennyire szíven találtam ezzel a beszédemmel, azt mutatja, hogy ez őrajta valahogy nagyon állt és bukott. Az is biztos, hogy piszkálhatták miatta. Ez a felszólalásom őt megerősítette, igen, és én úgy gondolom, hogy Románynak is szívügye volt. Részletkérdés, hogy egy-egy tevékenységünk nem, tehát nem hiszem, hogy Romány röpdösött értünk a Csoóri-ügy kapcsán vagy örömeiben, mert biztos hogy őket is ilyenkor, mindig fenéken rúgták. Én úgy képzelem el, hogy engem maga elé idézett Hatvani Dani, Hatvani Danit maga elé idézte Romány, és Rományt is maga elé idézte valaki. Amikor Kecskemétre kerültem, és idekerültem a szerkesztőséghez, még egy-két napja voltam csak itt, de pechemre csak egyedül voltam bent a szerkesztőségben, amikor Major Imre, a megyei tanács elnökhelyettese kereste a Forrást. És akkor engem talált, és kért, hogy azonnal menjek át. Átmentem, ő egy nálam idősebb és rangban följebb álló ember volt, és azonnal tegezést ajánlott, szervusz, szervusz. Én úgy meghatódtam, hogy milyen jó itt a légkör Kecskeméten, pár napja kerültem ide, összetegeződöttünk, erre Major Imre elkezdett szidni, mint kocsis a lovát, hogy már megint mit csináltatok, és én rájöttem, hogy Hatvani Dani helyett kaptam, helyette engem szidtak le. Utána ballagtam hazafelé és meditáltam, hogy a Major Imre azért tegeződött össze velem, mivel magázva nem lehet valakit így leszidni.

– *Meg talán annak is nagy szerepe volt, hogy az egyes intézmények élén kik álltak, kik mozogtak. A városi lakosság mennyire volt érezhető a háttérben mint olvasóközönség, vagy olyan, aki a rendezvényekre esetleg eljárogatott? Itt a városbeliek, akikkel nap mint nap találkoztatok az utcán, ők mennyire figyelték az eseményeket?*

– Én azt tudom mondani, hogy ez '89-ig talán jobban számított, mint '89 után. '89 után az egész szellemi élet szabadabb lett, de légüres térbe került, de azt hiszem, hogy ez már egy külön történet. Külön történelem.

Az interjút Sági Norberta készítette